

Ks. Jerzy SMOLEŃ
(Lublin, KUL)

HOMO COMMUNICANS

Środki społecznego komunikowania się, których rozwoju jesteśmy świadkami, wpływają bezpośrednio „nie tylko na jakość naszego życia jako jednostek, ale i kształtując społeczne otoczenie, w którym spędzamy większość swojego czasu”¹. Herbert Marshall McLuhan uznał wynalazek druku za początek nowej ery² w świecie ludzkiej komunikacji. I istotnie komunikowanie jest nierozzerwalnie związane z rozwojem człowieka, z jego dziejami, historią, ze zmaganiem z samym sobą i z innymi. Człowiek, który stanowi to społeczeństwo, bywa zaś określanym jako „homo communicans”³.

Wiek współczesny, dzięki tym najnowszym osiągnięciom techniki, cechuje wszechobecność procesów komunikacyjnych. Na ich rolę i znaczenie zwracają uwagę specjaliści różnych dyscyplin świata nauki, jak chociażby psychologowie, socjologowie, teologowie, czy także przedstawiciele nauk zarządzania, którym zależy na skuteczności, tzn. maksymalnej efektywności w zarządzaniu współczesnymi organizacjami. Każde komunikowanie, choć nie jest takie samo, bo składają się na to różne czynniki, to jednak posiada tę samą strukturę, a mianowicie⁴:

- 1. Kto z kim** się komunikuje: *źródła, nadawcy, odbiorcy*;
- 2. Powód** komunikatu: *intencje, funkcje*;
- 3. Przebieg** komunikatu: *kanały, języki, kody*;
- 4. Zawartość** komunikatu: *treść, rodzaje informacji*;

¹ J. Gładys-Jakóbk, *Psychologiczno-społeczne uwarunkowania procesów komunikowania*, w: B. Jung (red.), *Media komunikacja biznes elektroniczny*, Warszawa 2001, 41; zob. M. Płopa, *Rozwój i znaczenie bliskich więzi w życiu człowieka*, w: *Osobowość a procesy psychiczne i zachowanie*, red. B. Wojciszke – M. Płopa, Kraków 2003, 49-79; E. Martynowicz, *Osoba jako autor działania*, w: tamże, s. 115-133.

² Por. M. McLuhan, *Galaktyka Gutenberga*, New York 1962.

³ Por. A. Joos, *Messaggio cristiano e comunicazione oggi*, Verona 1990, 249; M. Filipiak, *Homo communicans. Wprowadzenie do teorii masowego komunikowania*, Lublin 2003.

⁴ Por. T. Goban-Klas, *Proces komunikowania masowego*, w: *Dziennikarstwo i świat mediów*, red. Z. Bauer – E. Chudziński, Kraków 1996, 239.

5. Konsekwencje komunikatu: *zamierzone (per se), niezamierzone (per accidens)*.

Ta sama struktura właściwa jest także i komunikacji masowej⁵.

W indywidualnym rozwoju człowieka, od najwcześniejszych lat jego życia, towarzyszy mu język, stanowiąc oparcie dla ćwiczenia jego myśli, kształtowania emocji i postaw. Z upływem czasu to on utrwała jego życiowe doświadczenia i pozwala je przekazywać innym. „Użycie języka stworzyło współczesnego człowieka. Kompetencja czysto językowa dzięki regułom składni i związanej z nią dwuklasowości reprezentacji umysłowych wzbogaciła człowieka o nowe możliwości poznawcze. Jednakże dopiero dzięki włączeniu się kompetencji komunikacyjnej jesteśmy zdolni gromadzić wyniki tego poznania. Istota posiadająca język, ale bez zdolności komunikacyjnych, nie mogłaby zrobić żadnego użytku z tej własności. Cała wynalazczość ludzka możliwa jest tylko dzięki przekazowi wiedzy z pokolenia na pokolenie; nowe formy komunikacji (jak ongiś pismo) rewolucjonizują stare, a zmiany zachodzą w coraz szybszym tempie. Kompetencja komunikacyjna pozwala na rewolucję kulturową, która podlega zupełnie innym prawidłościom niż ewolucja biologiczna”⁶.

Za pomocą języka „wypowiada się” cały świat i wszelkie dziedziny ludzkiego życia. Łącząc nas z innymi i służąc wzajemnej komunikacji z otoczeniem tworzy ludzką wspólnotę, kształtuje ją i podtrzymuje. „Należąc do sfery swoistego porządku kulturowego tworzonego przez wspólnotę ludzką, jest klasyfikatorem świata”⁷. Język więc, a ściślej mówiąc mowa, stanowi ten pierwotny środek komunikacji. „Mowa jest środkiem komunikowania *naturalnym, bezpośrednim* oraz *spersonalizowanym*.

Naturalnym, gdyż opiera się na biologicznym wyposażeniu człowieka, który dzięki specjalnej budowie gardła, mięśni języka i innym narządom jest zdolny do wydawania szerokiej skali dźwięków, zwanych artykułowanymi.

Bezpośrednim [...], że wymaga bliskości fizycznej, a kontakt rozmówców ma charakter styczności *twarzą w twarz*.

Spersonalizowanym, w tym sensie, że zazwyczaj partnerzy występują jako znane sobie, a przynajmniej świadome siebie osoby.

Komunikowanie przy pomocy mowy jest natychmiastowe i jeśli proces przebiega normalnie – wzajemne”⁸. Dopiero wynalezienie pisma pozwoliło na utrwalanie, przekazywanie, w niezmienionej postaci w czasie i przestrzeni, i kumulowanie komunikatów.

⁵ Por. B. Sobkowiak, *Komunikowanie społeczne*, w: *Współczesne systemy komunikowania*, red. B. Dobek-Ostrowska, Wrocław 1998, 10-21.

⁶ I. Kurcz., *Psychologia języka i komunikacji*, Warszawa 2000, 146.

⁷ A. Wierzbicka, *Uniwersalne pojęcia ludzkie i ich konfiguracje w różnych kulturach*, Etnolingwistyka 4, Lublin 1991, 57.

⁸ Por. T. Goban-Klas, *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa – Kraków 2001, 49.

„Pismo, w odróżnieniu od mowy, jest środkiem komunikowania *sztucznym*, *pośrednim* i *zdepersonalizowanym*.

Sztucznym, gdyż wymaga posługiwania się specjalnymi narzędziami i materiałami;

Pośrednim, gdyż zakłada brak styczności fizycznej;

Zdepersonalizowanym, gdyż umożliwia zwracanie się do osób całkowicie nieznanych, nawet do przyszłych pokoleń”⁹.

1. Communicatio. Leksykon politologii podaje, że „komunikowanie społeczne jest to proces wytwarzania, przekształcania i przekazywania informacji pomiędzy jednostkami, grupami i organizacjami społecznymi. Celem komunikowania jest stałe i dynamiczne kształtowanie, modyfikacja bądź zmiana wiedzy, postaw i zachowań, w kierunku zgodnym z wartościami i interesami oddziałujących na siebie podmiotów”¹⁰. Termin łaciński *communicatio*¹¹, oznacza „uczestnictwo, współdziałanie, udzielenie komuś czegoś, wzajemne udzielanie wiadomości, naradzać się, omawiać coś, mieć z kimś coś wspólnego, jedność, użyczenie, doniesienie”; choć obecnie rozpowszechniony jest na całym świecie i powszechnie używany w Stanach Zjednoczonych, ciągle jest jeszcze wieloznaczny. Wchłonięty przez języki nowożytne pojawił się w wieku XIV, oznaczając „wejście we wspólnotę, uczestnictwo, komunie”¹². Dopiero od wieku XVI, w związku z rozwojem infrastruktury, nadano mu znaczenie „przekaz, transmisja”¹³.

W nauce o komunikowaniu powstała olbrzymia liczba definicji pojęcia komunikowanie. Niemal każdy autor, zajmujący się tą problematyką, uważa za swój obowiązek stworzenie i zaprezentowanie własnego rozumienia tego terminu. Nic więc dziwnego, że definicji komunikowania liczy się już na setki¹⁴. Poniżej przedstawimy, w formie bardzo skrótowej, najbardziej typowe określenia tego zjawiska¹⁵:

⁹ Tamże, s. 50.

¹⁰ *Leksykon politologii*, red. A. Antoszewski – R. Herbut, Wrocław 1995, 150.

¹¹ A. Jougan, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Warszawa 1992, 127; *Słownik łacińsko-polski*, oprac. K. Kumaniecki, Warszawa 1973, 101.

¹² Por. Gładys-Jakóbk, *Psychologiczno-społeczne uwarunkowania*, s. 41; *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, red. W. Kopaliński, Warszawa 1983, 224.

¹³ Por. B. Dobek-Ostrowska, *Teoria komunikowania publicznego i politycznego*, Wrocław 2002, 11; Filipiak, *Homo communicans*, s. 13.

¹⁴ H. Walińska de Hackbeil, w rozprawie doktorskiej z 1975 r., przedstawiła 211 definicji spotykanych w literaturze amerykańskiej, wyróżniając w nich 18 elementów kategorii semantycznych, por. T. Goban-Klas, *Komunikowanie masowe*, Kraków 1978, 71-72; K. Merten z naukową wnikliwością przeanalizował około 160 definicji, zob. A. Małachowski – E. Niedzielska, *Zarys technologii komunikacji gospodarczej*, Wrocław 1994, 79.

¹⁵ Szerzej tę tematykę omawiają m.in. J.A.F. Stoner – Ch. Wankel, *Kierowanie*, Warszawa 1994; Goban-Klas, *Komunikowanie masowe*, s. 71-72; *Media i komunikowanie masowe*, s. 42-43.; J. Mikułowski-Pomorski, *Informacja i komunikacja. Pojęcia, wzajemne relacje*, Wrocław 1988, 88-98; G. Miller, *Language and Communication*, New York 1951, 19.

- komunikowanie jako proces,
- komunikowanie jako wywoływanie odpowiedzi,
- komunikowanie jako transmisja,
- komunikowanie jako rozumienie,
- komunikowanie jako oddziaływanie,
- komunikowanie jako łączenie,
- komunikowanie jako interakcja,
- komunikowanie jako wymiana,
- komunikowanie jako składnik procesu społecznego,
- komunikowanie jako transakcyjny proces kreowania znaczeń.

Dla innych „komunikowanie to proces, w trakcie którego pewna osoba sprawia, że jej myśli, pragnienia, lub wiedza stają się znane i zrozumiałe dla innej osoby”¹⁶.

Opierając się na dorobku nauki o komunikowaniu B. Dobek-Ostrowska podaje definicję komunikowania, pisząc, że „komunikowanie jest procesem porozumiewania się jednostek, grup lub instytucji. Jego celem jest wymiana myśli, dzielenie się wiedzą, informacjami i ideami. Proces ten odbywa się na różnych poziomach, przy użyciu zróżnicowanych środków i wywołuje określone skutki”¹⁷. Ona też zaproponowała jedenaście fundamentalnych, następujących cech komunikowania, które ponieważ pokrywają się z przedstawionymi wcześniej próbami określenia komunikacji¹⁸:

- jest to specyficzny proces społeczny [...];
- zachodzi w określonym nieodwracalnym [...];
- kontekście społecznym [...];
- jest zasadniczo celowy i świadomy [...];

jest procesem:

- kreatywnym [...];
- dynamicznym [...];
- ciągłym [...];
- interakcyjnym [...];
- nieuchronnym [...];
- złożonym [...].

2. Schemat komunikowania. Każde komunikowanie się zakłada jakiś schemat. Dokonuje się ono za pomocą jakiegoś modelu, który na ogół tworzony jest przez następujące elementy aktu komunikacji:

- **Nadawcę,**
- **Odbiorcę,**

¹⁶ Stoner – Wankel, *Kierowanie*, s. 408.

¹⁷ Dobek-Ostrowska, *Teoria komunikowania*, s. 13.

¹⁸ Por. tamże, s. 14-15; Filipiak, *Homo communicans*, s. 18-19.

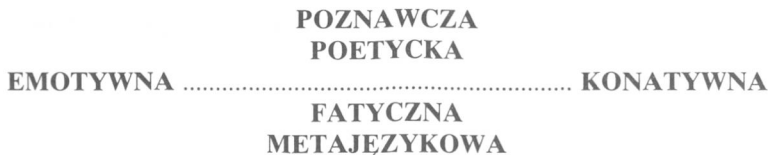
- **Komunikat,**
- **Rzeczywistość, temat,**
- **Kod.**

W najprostszym zaś ujęciu można analizować szereg: **nadawca** – *komunikat* – **odbiorca**.

Akt komunikacji przedstawiany jest w wieloraki sposób, przez różnych specjalistów¹⁹. R. Jakobson w swoim schemacie skoncentrował się na następujących elementach systemu komunikowania²⁰:

Proces porozumiewania się ludzi dostrzega R. Jakobson w postaci sześciu elementów. Otóż **nadawca** kieruje do **odbiorcy** pewien **komunikat**, który musi odnosić się do pewnego fragmentu rzeczywistości, to znaczy, musi coś oznaczać, musi zawierać odpowiedni **kontekst**. Ponadto komunikat ten winien być sformułowany według określonego **kodu**, wspólnego zarówno dla nadawcy, jak i dla odbiorcy. Wreszcie musi istnieć **kontakt**, czyli fizyczny kanał i psychiczny związek między nadawcą a odbiorcą, umożliwiający nawiązanie i kontynuowanie komunikatu²¹. Na podstawie tak zbudowanego układu, wypracował on pogląd o istnieniu sześciu podstawowych funkcji językowych w komunikacji. Odpowiadają one schematowi czynników kształtujących system komunikowania²²:

¹⁹ Por. Filipiak, *Homo communicans*, s. 85-99; Goban-Klas, *Media i komunikowanie masowe*, s. 52-79; Gładys-Jakóbk, *Psychologiczno-społeczne uwarunkowania*, s. 45; J. Adair, *Anatomia biznesu. Komunikacja* Warszawa 2000, 21-22.

²⁰ Por. R. Jakobson, *W poszukiwaniu istoty języka. Wybór pism*, t. 2, Warszawa 1989, 81.

²¹ Por. J. Smoleń, *Moralne aspekty komunikacji językowej w środkach społecznego przekazu*, Tarnów 1997, 12 (niepublikowana praca licencjacka); Z. Adamek, *Homiletyka*, Tarnów 1992, 22-29; P. Bartuzi, *FidoNet. Komputerowa sieć wymiany informacji. Studium socjologiczne*, Warszawa 1995 (praca magisterska opublikowana na stronach internetowych <http://alf.igo.katowice.pl/~rolka/pracamgr.html>).

²² Por. też M.R. Mayenowa, *Język*, w: *Encyklopedia Kultury Polskiej XX wieku. Pojęcia i problemy wiedzy o kulturze*, red. A. Kłosowska, Wrocław 1991, 101-102.

Funkcja pierwsza **poznawcza**, albo inaczej *denotatywna*, występuje wówczas, gdy wypowiedź koncentruje się przede wszystkim na „oznaczaniu” i na swoim kontekście, na zakomunikowaniu sądów o świecie.

Funkcja druga **emotywna**, albo inaczej *ekspresywna*, skupiona na nadawcy, wyraża jego odniesienie do tego, o czym mówi.

Funkcja trzecia **konatywna**, albo inaczej *impresywna*, skupiona na odbiorcy, w najczystszej postaci występuje w formie zdania rozkazującego.

Funkcja czwarta **fatyczna**, jej rolą jest sprawdzenie, czy nie ma przeszkód w odbiorze komunikatu.

Funkcja piąta **metajęzykowa**, komunikuje sądy o języku lub jego elementach.

Funkcja szósta **poetycka**, kieruje uwagę odbiorcy tylko na samą wypowiedź. Jest ona dominująca w zakresie sztuki słowa.

Trzeba pamiętać, że nie ma prawie tekstów, które by pełniły tylko jedną funkcję. Zazwyczaj występują one w różnych połączeniach. R. Jakobson twierdził, że występują one w każdej wypowiedzi. Według W. Pisarka, funkcje wymienione przez R. Jakobsona pełnią funkcję służebną wobec zasadniczej funkcji języka, a mianowicie funkcji perswazyjnej, to znaczy, że funkcja perswazyjna korzysta z tych funkcji w celu perswazyj²³.

3. Rodzaje komunikowania. Mówiąc o formach komunikowania się człowieka, za B. Sobkowiak²⁴ zastosujemy dwa kryteria podziału:

1. Ze względu na sposób przekazywania wiadomości

- werbalne i niewerbalne;
- ustne i pisemne;
- bezpośrednie i pośrednie.

2. Ze względu na charakter relacji występujących między nadawcą i odbiorcą:

- jednokierunkowym i dwukierunkowym;
- symetrycznym i niesymetrycznym;
- formalnym i nieformalnym;
- obronnym i podtrzymującym.

Scharakteryzujemy pokrótce powyższy podział. Komunikacja werbalna (słowo), może być przekazywana w dwojaki sposób:

– *ustnie*, ma charakter spersonalizowany, ale i ulotny (nie zawsze łatwo jest powtórzyć wypowiedź nadawcy – zawsze naznaczoną emocjami);

²³ Por. W. Pisarek, *Elementy retoryki dziennikarskiej*, w: *Dziennikarstwo i świat mediów*, red. Z. Bauer – E. Chudziński, Kraków 1996, 133-136.

²⁴ Sobkowiak, *Komunikowanie społeczne*, s. 15-20.

– *pisemnie*, ma charakter sformalizowany np. list, telegram i trwałe (tekst pisany jest dokumentem, materiałem do którego można się odnieść, ustosunkować)²⁵.

Komunikowanie niewerbalne towarzyszy komunikowaniu werbalnemu. Sygnalizuje stosunek nadawcy i odbiorcy do przekazywanych treści, jak i do siebie wzajemnie. Według Z. Nęckiego²⁶ może to być:

- gestykulacja;
- mimika twarzy;
- fizyczny kontakt (dotyk, spojrzenie);
- dystans fizyczny (pozycja ciała);
- wygląd zewnętrzny;
- miejsce komunikacji;
- dźwięki paralingwistyczne (śmiech, płacz, ziewanie itp.);
- napięcie głosu (nerwowe, łagodne wypowiedzi).

Trzeba też zauważyć, że jak donoszą wyniki badań naukowców, aż 55% odbieranych przez człowieka informacji dociera do niego drogą niewerbalną. Tylko 7% ma swoje źródło dotarcia w wypowiedzianych słowach. Natomiast 38% informacji uwarunkowanych jest, w swoim dotarciu do słuchacza, samym sposobem wypowiedzi²⁷.

Powiedzieliśmy także, że komunikowanie może być:

– *bezpośrednie* – twarzą w twarz, stąd funkcjonuje też nazwa *komunikowanie interpersonalne*, które W. Głodowski nazywa procesem „przekazywania i odbierania informacji między dwiema osobami lub pomiędzy małą grupą osób, wywołujący określone skutki i rodzaje sprzężeń zwrotnych”²⁸.

– *medialne* – za pomocą środka (medium) np. komputer, telefon²⁹;

– *pośrednie* – inaczej masowe, które ma charakter *impersonalny*³⁰.

– *jednokierunkowe* – monolog (jest charakterystyczny dla większości środków masowego przekazu), brak interakcji;

– *dwukierunkowe* – dialog, podtrzymuje nawiązaną konwersację;

– *symetryczne* – „gdy zarówno nadawca, jak i odbiorca mają zbliżony czy wręcz identyczny status”³¹;

– *niesymetryczne* – nadawca i odbiorca są o różnym statusie;

²⁵ Por. tamże.

²⁶ Por. Z. Nęcki, *Negocjacje w biznesie*, Kraków 1995, 110.

²⁷ Szerzej na ten temat piszą m. in. J. Stankiewicz, *Komunikowanie w organizacji*, Wrocław 1999, 88; Gładys-Jakóbk, *Psychologiczno-społeczne uwarunkowania*, s. 46-53; Z. Nęcki, *Komunikowanie i rozmowa*, „Charaktery” 2 (1997) 44-45.

²⁸ Por. W. Głodowski, *Komunikowanie interpersonalne*, Warszawa 1994, 5; zob. Dobek-Ostrowska, *Teoria komunikowania*, s. 19-22.

²⁹ Por. Dobek-Ostrowska, *Teoria komunikowania*, s. 22.

³⁰ Tamże.

³¹ Por. Sobkowiak, *Komunikowanie społeczne*, s. 19.

- *formalne* – uregulowane normami prawnymi;
- *nieformalne* – spontaniczne;
- *obronne* – gdy ze strony nadawcy, odbiorca odczuwa zagrożenie;
- *podtrzymujące* – obie ze stron chcą kontynuować kontakt.

4. Konteksty komunikowania. Mówiąc o komunikowaniu, nie sposób nie wspomnieć też, choćby ogólnie, kontekstów komunikacyjnych. Znaczący temat wymieniają następujące³²:

- **kontekst interpersonalny**, dokonuje się bez użycia *mediów*, a więc ma charakter linearny (nadawca-odbiorca);
- **kontekst grupowy**, występuje więcej niż dwie jednostki;
- **kontekst organizacyjny**, dotyczy struktury wewnętrznej danej organizacji jak i funkcjonowania między organizacjami;
- **kontekst publiczny**, komunikat dociera do szerokiej grupy odbiorców;
- **kontekst masowy**, obejmuje *media* drukowane jak i elektroniczne (multimedia);
- **kontekst międzykulturowy**, różni odbiorcy, z różnych obszarów kulturowych.

***

Proces komunikowania jest zatem procesem złożonym. Specjaliści z różnych dyscyplin naukowych ciągle zastanawiają się nad tym co robić, by właściwie się komunikować, gdyż systemy komunikowania odgrywają dzisiaj istotną rolę w funkcjonowaniu świata i ciągle są unowocześniane. Otrzymując informacje, pogłębia człowiek swą wiedzę, która zawsze powinna służyć jego aktualizowaniu się, doprowadzając w konsekwencji do pełnego jego rozwoju a nigdy do jego degradacji.

HOMO COMMUNICANS

(Summary)

Herbert Marshall McLuhan acknowledged the invention of the print as a beginning of a new age in the field of human communication. Indeed, communication is indissolubly linked with the progress of humanity in this twenty-first century when

³² Por. D.A. Infante – A.S. Rancer – D.F. Womack, *Building Communication Theory*, Illinois 1993, 10-13.

---

human being is called „homo communicans“. The process of communication is complicated. Experts from many different disciplines are still reflecting and trying to make human communication more proper and effective. The systems of communication are very important features in the functioning of the contemporary world and they are permanently updated. Owing to information a human being deepens his knowledge, which should serve him always to accomplish his development goals and never can leads him to degradation.